

Koplanlı Batır Destanı'nın Nogay Varyantında Kahramanın Kanatlı Atı

In the Nogai Variant of Koplanlı Batır Epic The Hero's Winged Horse

ÖZET

Atı ilk evcilleştiren milletin Türkler olmasıyla at onların hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Evcilleştirilerek hayatın pek çok sahasında kendisinden istifade edilen at, Türklerin yaşayışına sirayet ederek onların inanç ve edebiyatlarını da etkilemiştir. Edebi ürünler içinde kahramanlık destanlarında sıklıkla rastlanılan atlar özellikle merkezi tip olan kahramanın yoldaşı konumundadır. Destanlardaki kahraman atlarının bir tip olarak yer almasındaki amaç, kahramanın olağanüstülüğünü ona yakın olan unsurlar vasıtasıyla pekiştirmek ve girilen maceranın ilahi sistemce desteklendiğine dair kutsi bir vurgu yapmaktır. Kahramanla birlikte destanın başından sonuna kadar her alanda yer alan at, en az kahraman kadar üstün ve olağan dışı niteliklere sahiptir. Çalışmada, Nogay kahramanlık destanlarından biri olan Koplanlı Batır Destanı üzerinden kahramanın kanatlı atına dair özelliklerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda kahramanın niteliklerinin sergilenmesinde kahramanla birlikte destan boyunca yan yana olan atının önemi ve özellikleri öne çıkarılmak istenmektedir. Bu bağlamda inceleme, basılı metin üzerinden Türkiye Türkçesine aktarılmış Nogay destan anlatımı doğrultusunda yapılmaktadır. Yapılan çalışma neticesinde Koplanlı Batır çerçevesinde kahramanın atlarının en az kahraman kadar olağanüstü niteliğe sahip olduğu müşahede edilmiştir. Tespitler neticesinde Türk dünyası destan kahramanlarının atlarıyla eşdeğer nitelikte olan Koplanlı Batır'ın kanatlı atı geleneksel kanatlı at tanımlamasına uygun düşmektedir. (Times New Roman, 9 Punto, Mak. 250 Sözcük).

Anahtar Kelimeler: Tulpar, Kanatlı At, Kahraman, Koplanlı Batır, Nogay.

ABSTRACT

As the Turks were the first nation to domesticate the horse, the horse became an integral part of their lives. The horse, which was domesticated and utilized in many areas of life, has also influenced the beliefs and literature of the Turks. Horses, which are frequently encountered in heroic epics among literary products, are especially the companion of the hero, who is the central type. The purpose of including the hero's horses as a type in the epics is to reinforce the extraordinary nature of the hero through the elements close to him and to emphasize that the adventure undertaken is supported by the divine system. The horse, which takes place in every field from the beginning to the end of the epic together with the hero, has superior and extraordinary qualities at least as much as the hero. In the study, it is aimed to reveal the characteristics of the hero's winged horse through Koplanlı Batır Epic, one of the Nogay heroic epics. In this direction, it is aimed to emphasize the importance and features of the hero's horse, which is side by side with the hero throughout the epic, in exhibiting the qualities of the hero. In this context, the analysis is carried out in line with the Nogai epic narration transferred to Turkey Turkish through the printed text. As a result of the study, it has been observed that the hero's horses have at least as extraordinary qualities as the hero within the framework of Koplanlı Batır. As a result of the determinations, the winged horse of Koplanlı Batır, which is equivalent to the horses of the epic heroes of the Turkic world, is in accordance with the traditional winged horse definition. (Times New Roman, 9 Punto, Mak. 250 Sözcük).

Keywords: Pegasus, Winged Horse, Hero, Koplanlı Batır, Nogai.

GİRİŞ

Millî duygu ve düşüncelerin yansıtıldığı en önemli edebi eserlerden biri destanlardır. Destanlar, kendisini meydana getiren halkın en eski dönemlerine kadar uzanarak onların duygu ve düşüncelerinin günümüze taşınmasına vesile olurlar. Geçmişle gelecek arasında kurulan bu köprü üzerindeki akışa, toplumsal kodlarla oluşturulmuş ve tip adı verilen kalıplaşmış davranış örüntülerini tekrar eden unsurlar hayat verir. Türk epik destanlarına bakıldığında, tipler arasında üzerinde durulmasını gerektiren en önemli unsur merkezi tip olan destan kahramanıdır. Kahramanın kendisi kadar ona eşlik eden yardımcı unsurlar da önemlidir. Kahramanın ayrılmaz bir parçası olarak görülen ve çoğu destanda da en az kahraman kadar üzerinde durulan yardımcı unsur kahramanın atıdır. Kahramanın atını bu denli önemli kılan özellik Türk tarihinin derinliklerinde yatmaktadır. Geçmiş köklere kadar uzanan epik anlatımlar atlı göçebe Türk yaşamının izlerini destanlar vasıtasıyla günümüze taşır. Destanların oluşumunu sağlayan dinamiklerden biri; geçmişin bilgi ve kültürünü geleceğe nakletmektir. Bu aktarım, tipler üzerinden sağlanırken kahramanlık destanlarında "at tipi" önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim kahramanlık konulu destanların ayrılmaz parçası olan atlar destan metnindeki işlevleriyle dikkat çeker.

Türk tarihine bakıldığında Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş yayılım sahasında varlık sürdürdükleri ve etkili oldukları düşünüldüğünde Türklerin geçmişte de etkin bir yaşayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha da gerilere gidip yalnızca Orta Asya sahası ele alınsa dahi Çin ile olan derin münasebetin izleri Çin Seddi'nin varlığından anlaşılmaktadır. Bu setin Türk akınlarına karşı kurulması da Türklerin akıncı etkilerinin kanıtıdır. M.

Oğuzhan Aydın¹ 
Melis Birgün Kayatürk² 

How to Cite This Article

Aydın, O. & Birgün Kayatürk, M. (2024). "Koplanlı Batır Destanı'nın Nogay Varyantında Kahramanın Kanatlı Atı", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:9, Issue:1; pp:88-97. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10715571>

Arrival: 02 December 2023
Published: 27 February 2024

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. ROR ID: <https://ror.org/054xkpr46>

² Dr., Ankara, Türkiye.

Kaplan (1983: 5)'in da ifade ettiği gibi “Türk’ün hayat karşısında almış olduğu tavır “pasif” değil “aktif”tir”. Savaşçı, göçebe ve akıncı bir yaşam için aktif bir hayat sürmek şartken bu faal yaşamın devamlılığı içinse sürat desteği elzemdir. Bu bağlamda atın evcilleştirilmesiyle birlikte aktif yaşamın daha da ileri boyuta taşındığı anlaşılan Türk hayat tarzının ayrılmaz bir parçasıysa at olmaktadır. Atın evcilleştirilmesi hususu bir çeşit ulaşım aracı olarak uzak mesafeleri kısa sürede aşmak adına oldukça önemlidir. Evcilleştirilen at için W. Koppers (1941: 452-453) Güney ve İç Asya’da bunun ilk kez yapılmış olduğundan, burada avcılıkla geçinen, göçebe hayat süren toplulukların yaşam koşullarının atı evcilleştirmeyi gerekli kıldığından bahsederek atın evcilleştirilme tarihinin de M.Ö. 4. bin yıla kadar geri götürülebileceğini aktarmaktadır. Bu bağlamda N. Sevgen (1955: 43) de atın Türkler tarafından evcilleştirilmesinin insanlık adına yapılan büyük bir değişim olduğundan, bunun tıpkı buhar kuvvetinin, elektriğin keşfi gibi insanlığı bir manada cehaletten aydınlığa ulaştıran bir inkılâp olduğundan bahseder. Atın ulaşım açısından sahibine hız kazandırması, coğrafyalar ve kültürler arası etkileşimin artmasını sağlayarak aradaki iletişimi hızlandırmış olur. L. Rasonyi (1988: 51) benzeri bir husus üzerinde durarak Türkler tarafından eski devirlerden beri yetiştirilen at vasıtasıyla kavimler göçünün yapılabildiğini ve bu minvalle çağlar arasında geçişin sağlanmış olduğunu kaydeder.

Tarihi akış içerisinde Türkler tarafından atın evcilleştirilmesinin ardından hayatın pek çok alanında kendisinden istifade edilmesi atların değerini arttıran ve yaşamın olmaza olmaz ögesi haline gelmesini sağlayan önemli bir unsurdur. J. P. Roux (2011, 35) at hakkında “At eski Türk dünyasında insanın ayrılmaz dostu (ki bu sıfatla özel bir kişiliğe sahiptir) ve özellikle gök Tanrı (Tengri) için kurban hayvanı olarak kabul ediliyordu” demektedir. N. Sevgen (1955: 47)’in eserinde de yer verdiği üzere Altaylılar atı adak hayvanı olarak kurban eder ve ıdık denilen bu hayvan, azat edilip serbest bırakılarak at sürülerini koruyan, hastalıkları engelleyen ruhlara bağışlanır. Türk kültürünün derinliklerini arkeolojik kazılar vasıtasıyla gün yüzüne çıkaran araştırmalardan biri olan Pazırık Kurganı kazılarında da atların Türk dünyasındaki yeri ve önemi anlaşılmaktadır. Ölümünden sonra yaşam inancının hâkim olduğu eski Türk inancına dair izler arkeolojik kazılardan da takip edilebilmektedir. Eski Türklerle ait olduğu saptanan mezarlarda başından vurularak öldürülmüş atlar mezar odasına merhum kişiyle birlikte defnedilmiştir. Bu define atların yer almasındaki maksat bir sonraki yaşama mevtanın uğurlanması ve ardından dirilişi için gerekli hazırlıkların sağlanması olmalıdır. Y. Ekim (2006: 21-22)’in çalışmasından edinilen bilgilere göre: Pazırık Kurganı ile ilgili ilk kapsamlı çalışma 1929 yılında Rus Devlet Etnografya Müzesi tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Franz Hancer tarafından Pazırık Kurganı M.Ö. VII. yüzyıl ile M.Ö. I. yüzyıl arasında Karasuk Kültüründen sonraki döneme tarihlenirken bir diğer araştırmacı Sergei İ. Rudenko ise karbon 14 yöntemiyle yaptığı tarihlemelerde kurganın V. yüzyıla dayandığını ortaya çıkarmıştır. Belirtilen tarih aralığı içinde M.Ö. V. yüzyıla tarihlendiği saptanan Pazırık Kurganı kalıntıları Türk kültüründe atın çok eski devirlerden itibaren günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olarak kullanıldığının görülmesi adına önemlidir. Bu bağlamda eski Türk yaşayışı için at, kurgana gömülen kişi kadar değerli ve ölümünden sonra yaşam inancı kapsamında yer alan diriliş için de gerekli görülen bir unsurdur. Atın hayatın akışı içinde insandan ayrılmaz bir parça oluşu özellikle savaşçı yönleriyle öne çıkan Türkler açısından var olan kıymetini daha da arttırmaktadır. Kazakistan’da yapılan kazı çalışmaları neticesinde Sakalara ait olduğu düşünülen Esik Kurganı’nda bulunan Altın Elbiseli Adam giysisinin başlığının alınlık kısmında yer alan boynuzlu ve kanatlı çift at figürü Türk kültüründe kanatlı atın ne denli eski bir kökene sahip olduğunu anlatmaktadır. İ. Durmuş (2019: 89) Sakaların kökeninin M.Ö. 8. yüzyıla kadar uzandığını, ancak onların siyasi varlıklarıyla etkin oldukları tarihin ise M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine yakın zamanlardan itibaren gerçekleştiğinden söz eder. Bu durumda Türk kültür hayatında atın önemi ve günlük hayata yansıyan kullanımı oldukça derin köklere dayanmaktadır. Kanatlı at figürünün bir başlıkta yer alması onun varlığının çok daha eskilere uzanıyor olduğunun kanıtı niteliğindedir.

İnanç ve kültür oluşumunun ilk evrelerinden itibaren günlük yaşama etki ettiği anlaşılan kanatlı at betimlemeleri yalnızca soyut bir nesne halinde varlığını ispat etmekle kalmayıp aynı zamanda sözlü anlatılarda da kendine nesiller boyu yer bularak günümüze ulaşır. Toplumsal hayatın çeşitli yönlerini en çarpıcı ve en kısa şekilde aktaran, anonim olup topluma mâl olan atasözleri milli yaşantı hakkında çok önemli bilgileri günümüze taşır. Bir Türk atasözü olan “At Türkün kanadıdır” ifadesi yazılı eserler arasında Kaşgarlı Mahmut’un (1985: 48) sözlüğünde de geçmektedir. Kaşgarlı Mahmut (1985: 34) sözlüğünde buna benzer bir başka atasözü ise “kuş kanadıyla er atıyla” ifadesidir. Bu atasözlerinden de anlaşılacağı üzere Türk kültüründe uzun yıllardan beri yer etmiş ve yaşamın ayrılmaz bir parçası olan at, günlük hayatın içinde atasözlerinde de kendine yer bulurken onun kanatlı olduğundan söz edilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında atın binek olarak kullanımında binicisiyle ayrılmaz bir bütün oluşturduğu, Türklerin vazgeçilmez ve hızlı yol alabilen yardımcıları olduğu anlaşılmaktadır. Savaşlarda uzun mesafeleri aşmakta, binicisine manevra kabiliyeti sunmakta askeri bir unsur olarak da kendisinden istifade edilen, girişilen mücadelelerden Türk’ün zaferle çıkmasını sağlayan en önemli destek at olmuştur. İ. Kafesoğlu (1984: 208-209) Türk kültüründe atın önemli bir yer işgal edişine dikkat çekerek; atı ehlileştirilenlerin Türkler olduğundan ve bunun ardından hayatın her alanında attan istifade edildiğinden, Çin kaynaklarında dahi Göktürklerin kullandıkları atların cinslerinden söz edildiğini aktarır. Atın Türk kültüründeki önemi üzerinde duran İ. Kafesoğlu (1984: 213) Türklerin atlarına kutluluk derecesinde değer atfettiğinden ve onların bu tutumlarının diğer toplumlardan farklı bir kültür geliştirmelerine olanak sağladığından bahseder. On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nde her yılın bir hayvanla temsil edilmesinin haricinde her ay da yine bir hayvanla temsil edilmektedir. J. P. Roux (2005: 85)’un eserinde bahsettiği

üzere; “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”nde de kendisine yer bulan “At Ayı” “Haziran”a denk gelmektedir ve yaz başlangıcını temsil eder. Havalarda ısınmasının güneşe bağlı olması ve güneşin günlük döngüsü atın koşmasıyla ilişkilendirilmiştir. Atın göksel unsurlarla benzeştirilmesi neticesinde at kutsal bir hayvan olarak görülerek Tanrı’ya kurban sunulması konusunda tercih edilen kıymetli bir hayvan konumuna erişmiştir. Bu durum atın kutlu bir hayvan kabul edilip kutsal törenlerde ona yer verilmesine vesile olmuştur. At, bir yandan ilahi alanda kutsal bir hayvan, bir yandan da hayat akışı içerisinde insanın ayrılmaz bir parçası olmasıyla yoldaş konumunda varlığını sürdürmüştür.

TÜRK DESTANLARINDA AT TİPİ

Türk kültüründe atın önemi onun hayat akışı içinde vazgeçilmez bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte destanlarda yer alan kahraman atları da kahramanın ayrılmaz bir parçasıdır. Epik destanlarda merkezi tipi oluşturan kahramanın kendine has ve her destanda tekrar eden kalıplaşmış nitelikleri olduğu gibi kahraman atlarının da benzer özellikleri mevcuttur. Bu özellikler her destanda aynı şekilde yinelenmiş olduğundan tip olarak adlandırılabilen bir edebi kavrama işaret etmektedir. Destanlarda yer alan tipler her bir edebi eserde aynı davranış biçimleriyle belirir. Bu bağlamda destanlardaki kahraman atları da aynı kalıplaşmış davranışları tekrar ettiğinde bir at tipinin mevcudiyetinden söz etmek mümkündür. Türk edebiyatındaki tiplerle ilgili çalışması bulunan M. Kaplan (2019: 9) destan tipleri konusunda; karakterleri aynı kalan kişilerin bir tip olarak nitelendirildiğinden ve şahsiyetin yegane olmasının haricinde tip denilen karakterlerin farklı eserlerde aynı özelliklerle yer aldığından bahseder.

Tip konusunda dikkat edilmesi gereken başlıca unsur aynı davranış biçiminin kalıplaşmış bir şekilde her edebi eserde aynı biçimde devamlılığının olmasıdır. Destan tipleri için de geçerli olan bu tanımlama doğrultusunda epik nitelikli destanlarda yer alan kahraman tipinin nasıl ki belirli davranışları tekrar eden bir yapıya varsa kahramanın atından söz edilen destanlarda da o atın sergilediği kalıplaşmış davranışlar mevcuttur. Bu bağlamda destan tipleri arasında at tipinin de varlığından söz etmek mümkündür. At tipi, diğer destan tipleri gibi devir daim eden kalıplaşmış davranış biçimleriyle yardımcı unsur olarak kahramanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Kahramanla atının ayrılmaz bir bütün oluşturduğu vurgusu Türk destanlarında sıklıkla görülmektedir. O. Aydın (2019: 245)’in makalesinde de bahsettiği üzere “Manas, Dede Korkut, Kurmanbek, Er Töştük, Ural Batır, Köroğlu” gibi pek çok destanda “at” üzerinde özellikle durulması Türk edebiyatında atın önemini eserlere yansıtmış olduğunun açık bir kanıtıdır. Pek çok Türk edebi ürününde kahramanın merkezi tip olması onun atıyla birlikte anılmasını da beraberinde getirmektedir. İsmi bilinen ve kahramanla özdeşleşen pek çok atın edebi ürünlerde kendisine yer bulduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Oğuz Kağan’ın Alaca At, Manas’ın Akkula, Kurmanbek’in Teltoru, Ural Batır’ın Akbuzat, Köroğlu’nun Kır At, Bamsı Beyrek’in Benliboz, Alpamış’ın Bayçıbar, Er Töştük’ün Çalkuyruk adındaki atları destan kahramanı ile birlikte anılan atlardan bazılarıdır. Kahramanla birlikte anılan bu atların sıradan atlardan farklı oluşları onların olağanüstülüklerinden kaynaklanmaktadır. Nasıl ki destan kahramanı sıradan bir insandan farklıdır, benzeri şekilde kahramanın atı da sıradan atlardan farklı olmalıdır. At kutsal kabul edilen hayvanlar arasında yer aldığından onun hakkında destanlaştırılmış anlatımlarda da daha çok kutsal özellik görülür. “At, Ülgen’in yarattığı hayvanlardan biridir. Atın, erkeğin yulaazı ve sünesi olduğu düşünülür. Bu sebeple kutsal kabul edilir. Aynı zamanda on iki hayvanlı Türk takviminde yıllardan birine adını veren hayvandır (Dilek, 2014: 27)”. Destanlarda yer alan atları diğer atlardan ayıran en önemli fark pek çoğunun kanatlı olmasıdır. Tulpar adı verilen bu kanatlı atlar Türk inanç sistemi içinde yer alan, dini önder olarak nitelenen Şamanların bindiği ruhani atlardır. Türk mitolojisinde şamanın göğe yükselmesi sırasında kendisine binek işlevi gören attan söz eden Y. Çoruhlu (2014: 220) Göktanrıların bu atı zaman zaman “dünya ağacı” olarak adlandırılan kozmik bir ağaca bağlandıklarını aktarır.

Şamanların at vasıtasıyla göğe yükselmesi ve göğün katlarında seyahat edebilmesi bu atların kanatlı olduğuna işaret eder. Kanatları olan, tulpar cinsi bu atlar ilahi bir sembol olarak kutsal hayvanlardır. Ona sahip olan kişi aşılacak mesafeleri bu at yardımıyla aşar. Tulpar cinsi bu atların bir kısmı gök, bir kısmı ise yer/su menşeli atlardır. Türk inanç sisteminde hem gök hem de yer/su inancı olduğundan ve bunlar kutsal sayıldığından buradan türediğine inanılan atlarda da kutsallık mevcuttur. Türk inanç ve gelenek sisteminde kendisine genişçe yer bulan atın işlevsel çeşitliliği hayatın her alanına sirayet etmekle izi edebi eserlerden de takip edilebilen bir unsurdur. Destanlar vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılan millî şuur ve duygular arasında atlarla ilgili bahislerin genişçe yer tutması atın Türkler açısından önemine vurgu yapmaktadır.

KOPLANLI BATIR DESTANI’NIN NOGAY VARYANTINDA KAHRAMANIN KANATLI ATI

Yaylak kışlak yaşam biçiminin izlerini barındıran edebi ürünlerde takibi kolaylıkla sağlanabilen kutsal at tipinin en yaygın kullanım alanı destanlardır. Bu bağlamda kahramanlık konulu destanlarda merkezi tipin en büyük destekçisi olarak at yer almaktadır. A. Caferoğlu (1953:201) da Türk destanlarında kahramanın en yakın yoldaşı, destekçisi, akıl hocası, zafer ortağı olarak atı verip atın kahramanı ölümden kurtaran cesur yaratılışı yiğit bir hayvan olduğundan söz eder. Bu bağlamda Türk destanlarında kahramanla birlikte maceraya atılıp destan boyunca kahramanın yanından ayrılmayan yegâne unsurun başında at gelmektedir. Türk destanları içinde Nogay destanları değerlendirildiğinde bu destan kahramanlarının da en yakın yoldaşının at olduğu görülmektedir. Nogay

kahramanlarının atları çoğunlukla ilahi sistemce kahramana gönderilen ve kahramandan ayrılmaz bir bütünlük içerisinde destan macerasına hizmet eden olağanüstü atlardır.

Nogay destanlarından biri olan Koplanlı Batır Destanı³'nda da kahraman Koplanlı'nın atı üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Tarihi dayanağı olan destanlardan bir olan Koplanlı Batır Destanı içinden çıktığı Nogaylar hakkında bilgi vermenin dışında kültürel ve inançsal açıdan kahramanla atı arasındaki ayrılmaz bağı ortaya koymak açısından da dikkat çekmektedir. Konusunu tarihten alan Koplanlı Batır Destanı anlatıma konu olan olaylarla örtüşen bir halk kahramanının yaşamından esinlenilerek oluşturulmuş edebi ve tarihi bir eserdir. Koplanlı Batır Destanı'nın merkezi kahramanı olan Koplanlı'nın Kazakların Bulhayır Han devrinde yaşamış gerçek bir bahadır olduğunu aktaran E. Esbosun (2015: 1) destan metninde adı geçen pek çok unsurun zaman içinde destana eklendiğinden söz ederek destanın M.Ö. 3. asra kadar geri gidip eklemelerle 18. asra kadar genişletilerek getirildiğinden bahseder.

Destanın tarihi gerçekliğinin bulunduğu hususunda İ. Çetin (1998: 47) Koplanlı Batır Destanı'nın ortaya çıkışının Rusların Kazan'ı istilasıyla oluştuğu bilgisini aktarır. Türk tarihi açısından önemli bir varlık mücadelesinin verildiği döneme rastlayan destan metni millî şuur açısından kıymetlidir. Destanın yazıya geçirilme tarihi, oluşumundan çok sonralara tekabül etse de ortaya çıkışı konusunda metin içinde geçen olaylar dikkate alındığında 1500'lü yılların ikinci yarısına tarihlenebilen vakaların yaşandığı görülür. "*Ekim istilasına kadar halk biliminde bu juri 1552 yılında Kazan Hanlığı'na ait olarak düşünmek fikri daha çok itibar görmüştür. Gabdullin ise, konuyla ilgili Koblandı Batır Destanı XIII. Yüzyılda İran'da hükümdarlık eden Gazan Han'a karşı mücadele sonucu doğmuştur; onları, Kazaklar önceden "Kızılbaş İli" diye adlandırıyorlardı, gibi bir fikir öne sürmüştür (Kuanışbayeva, 2002: 33).*"

Destan metninde geçen olaylar ve adlandırmalardan hareketle Kızılbaşlar ile mücadele halinin söz konusu olması, Alşanır adlı hükümdarın bulunması, destan kahramanının düşman unsura karşı mücadelesi esnasında yaşananlar destanın oluşum evrelerinin birbiri içine geçmiş birkaç dönemi birden kapsadığı sonucuna ulaşmayı sağlamaktadır. Genel hatlarıyla destanın varyantları incelendiğinde Kazan şehrinin geçirdiği pek çok aşamanın destan metinlerine yansıdığı görülür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Koplanlı Batır şahsında çekirdek halkası oluşan destan metninin Kırım civarlarında yaşayan ve daha sonra Nogay ili olarak adlandırılacak bölgede vuku bulmuş olan pek çok olayın toplamı şeklinde vücuda getirildiği görülür.

Koplanlı Batır Destanı'nın Nogay varyantının Türkiye Türkçesine aktarılmasında esas alınmış olan yayın listesinde destanın derlendiği kişi ve yıl İ. Doğan ve N. Güllüdağ (2014: 32)'in eserinde "Dombra Yu. V. Karasov, Çerkessk, 1993" şeklinde geçmektedir. 1993 yılında derlenerek Türkiye Türkçesi'ne aktarılan destan, nesir bölümü ile başlamakta olup nazım-nesir karışık bir şekilde yazıya aktarılmıştır. Destan metni incelendiğinde tarihi hadiselerin Koplanlı Batır şahsında kahramanlaştırılarak aktarılması haricinde kahramanın atına da genişçe yer verilmiş olması dikkat çekmektedir.

Koplanlı Batır Destanı kahraman Koplanlı Batır'ın yaşadığı ülkenin kötü yöneticisi Alşanır Han tarafından tuzağa düşürülerek tutuklatılmasıyla başlar. Hapisten eşinin yardımıyla kurtulan Koplanlı Batır kaçarak bozkıra doğru ilerler, ancak atının olmayışına da üzülen bu üzüntüsünü şöyle dile getirir:

<i>Astımdaki küren atım yoygan soñ</i>	<i>Altımdaki Küren atım gittikten sonra</i>
<i>Betirşilik binen işim yok</i>	<i>Kahramanlık ile işim yok</i>
<i>Aylanam süyse yav balsın</i>	<i>Çevrem isterse düşman dolsun</i>
<i>Kuvatlı eki kolım sav bolsın</i>	<i>Kuvvetli iki elim sağ olsun</i>
<i>Kabırgası bitev Küren at</i>	<i>Kaburgası kalın Küren at</i>
<i>Kıynlı kün seni kaydan tabayım?</i>	<i>Kötü günde seni nereden bulayım?</i>
<i>Seni kaydan tutıp mineyim</i>	<i>Seni nereden tutup bineyim?</i>
<i>Tarlıkkan kün kim üyine kireyim?</i>	<i>Bunaldığım gün kimin evine gireyim</i>

(Doğan ve Güllüdağ, 2014: 168)

Koplanlı Batır'ın atı hakkında sarfettiği sözlere bakıldığında destan kahramanının atıyla anılıyor olması, kahramanın atından ayrı düşmesiyle gücünü de yitirmesi hususlarına dikkat çekildiği görülür. Yukarıdaki satırlarda Koplanlı Batır, kötü gün dostu ve yoldaşı olan atı olmaksızın kendisini yapayalnız hissettiğinden, savaşçılık özelliklerini yitirdiğinden söz eder. Destanın devamında bir köye ulaşan Koplanlı Batır'ı evinde misafir eden yaşlı bir köylü ona yiyecek, içecek, kıyafet verir. Yurttan haber soran Koplanlı Batır'a bu yaşlının söylediği ise köye bir at geldiği,

³ Dombra Yu. V. Karasov'dan 1993 yılında Çerkessk'te derlenen destan metni (Doğan ve Güllüdağ: 2014: 32) Türk Dünyası Destan Projesi Kapsamında çevirisi yapılarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgeye bizzat gidip derleme imkânı olmadığı, ancak çalışmanın tamamlanabilmesi için izledikleri yolu (Doğan ve Güllüdağ: 2014: 13) şu şekilde aktarmaktadırlar: "Karaçay Çerkes Cumhuriyeti Çerkes Devlet Üniversitesi Nogay Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi halkbilimci Prof. Dr. Şihâliyev Aşım İmam-Mazemoviç'in yönlendirmesi ve yardımıyla Nogay Türkleri arasında söylenegele ve yazıya aktarılmış olan on altı destanı, Türkiye Türkçesine aktarmak için esas aldık".

ancak kimsenin onu dizginleyemediği olur. (Doğan ve Güllüdağ, 2014: 168-169). Koplanlı Batır, yaşlı adamın bahsettiği atın kendi atı olduğunu anlar ve hemen köy meydanına gidip atıyla kavuşmak ister. Kimseyi üstüne bindirmeyen Küren at, sahibini görünce onu sırtına alır ve iki yoldaş kavuşurlar.

Koplanlı Batır, Küren atın yanına giderek onun gözlelerinden öper. At da Koplanlı Batır'ın yüzünden yalar. Halk seyir edip bakıp durur. Orada Küren at dizleri üzerine çökerek Koplanlı Batır'ı sırtına bindirir. Koplanlı Batır atına binip onu şaha kaldırarak atının hünerlerini göstermeye başlar (Doğan ve Güllüdağ, 2014: 169). Destanın bu kısmında dikkate değer nokta kahramanın atı olmadan bir macera yaşayamayacak kadar halsiz ve perişan düşmesi, atına kavuştuğundaysa yeniden alp niteliklerinin öne çıkmasıdır. Dolayısıyla atı yanında olmayan kahraman yeterli güce sahip değildir ve kahramanla atı ayrılmaz bir bütündür. Destan kahramanının hünerleri atıyla birlikte ortaya çıkar. Kahramanın destan boyunca atıldığı tüm maceralarda atı da yanında yer alır. Koplanlı Batır da atına kavuştuktan sonra sevinerek atına övgüler düzer ve onun sayesinde kahraman olduğu yönünde sözler söyler:

<i>Askar, Askar, Askar tav</i>	<i>Elbruz, Elbruz, Elbruz dağ</i>
<i>Sensiñ benim biyigim</i>	<i>Sensin benim büyüğüm</i>
<i>Asılım kara kişi edi</i>	<i>Asılım cahil kişi idi</i>
<i>Atagımdı sen şıgardıñ, yuyrigim</i>	<i>Şöhretimi sen çıkardın yüyrük atım</i>
<i>Askarday biyik tavlardan</i>	<i>Elbruz gibi büyük dağdan</i>
<i>Kobanday katı suvlardan</i>	<i>Koban gibi katı sulardan</i>
<i>Şakal ötpes yollardan</i>	<i>Çakal geçmez yollardan</i>
<i>Kamalagan katı yavlardan</i>	<i>Ezen katı düşmanlardan</i>
<i>Yan kurtkargan, yuyrigim</i>	<i>Can kurtaran yüyrük atım</i>
<i>Azuv tisin iş eli</i>	<i>Azı dışın üç eli</i>
<i>Suvlarda yılan müşeli</i>	<i>Sularda kıvrımlı</i>
<i>Kabırğañda kanatlım</i>	<i>Kaburgadan kanatlım</i>
<i>Ayağıñdı oynap başı yuyrigim</i>	<i>Ayağını oynatıp baş yüyrük atım</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 169)

Koplanlı Batır'ın atını överken söylediklerine bakıldığında kahramanın adının iyi bir alp olarak anılmasında atının hatırı sayılır derecede desteği mevcuttur. Kahramanın şöhretini duyuran atıdır. Kahramanın atı da en az kahraman kadar kabiliyetli olup aşılmaz yolları aşan, geçilmez yerleri geçen bir kudrete sahip, olağan dışı bir attır. Atın olağanüstülüğü Koplanlı tarafından onun kaburgasının kanatlı oluşunu dile getirdiği satırlardan da anlaşılabilir. Birlikte bu atın kanatlı olma özelliği sebebiyle tulpar cinsi bir at olduğu anlaşılmış olur. Atının fiziksel özelliklerini sıralayan Koplanlı Batır onun dişlerinin kuvvetinden, çevik bir at olduğundan bahseder ve kaburgasından kanatlarının çıkmış olduğunu dile getirerek tulpar cinsi ata sahip olduğunu bildirir.

<i>Togaydağı otavdan</i>	<i>Vadideki otağından</i>
<i>Tuyagiñ siluv yuyrigim</i>	<i>Ayağı güzel yüyrük atım</i>
<i>Kakan kazık sekili</i>	<i>Kakılan kazık sekili</i>
<i>Ayağıñ siluv, yuyrigim</i>	<i>Ayağı güzel, yüyrük atım</i>
<i>Yazga pisken almaday</i>	<i>Yazda pişen elma gibi</i>
<i>Köziñ siluv, yuyrigim</i>	<i>Gözün güzel yüyrük atım</i>
<i>Omırvın esiktey</i>	<i>Omurgan eşik gibi</i>
<i>Ayaklarıñ besiktey</i>	<i>Ayakların beşik gibi</i>
<i>Savırısiñ kara töbedey</i>	<i>Sağrın kara tepe gibi</i>
<i>Saniñ kara küpşektey</i>	<i>Gövden kara tekerlek gibi</i>
<i>Keleplengen yibektey</i>	<i>Yumaklanmış ipek gibi</i>
<i>Kekeliñ siluv yuyrigim</i>	<i>Kakülün güzel yüyrük atım</i>
<i>Suvırıp şapkan kılıştay</i>	<i>Savrulup koşan kılıç gibi</i>
<i>Kuyruğıñ siluv yuyrigim</i>	<i>Kuyruğu güzel yüyrük atım</i>

<i>Yay tasınday yaynaşı</i>	<i>Yay taşı gibi parlak</i>
<i>Suvluktı garş garş kaynaşı</i>	<i>Gemini garş garş çiğneyen</i>
<i>Sanap basıp oynası</i>	<i>Sayıp basıp oynayan</i>
<i>Öneriñdi körseteyim yuyrigim</i>	<i>Hünerini göstereyim yüyriük atım</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 169)

Koplanlı Batır'ın atı hakkında onun fiziksel niteliklerini övdüğü satırlar dikkate alındığında Küren atın oldukça cüsseli, tüyleri ipeği andıran şekilde parlak, yürüyüşü güzel, ayağını basışı temkinli ve cesur bir biçimdedir. Destanın bu kısmında atına yeniden kavuşan Koplanlı Batır köy meydanında toplanıp bu ata talip olan kişilerin eline atını düşürmemek için atına atladığı gibi oradan hızlıca uzaklaşır ve uzunca bir yol gider. Kahraman atıyla birlikte durmaksızın o kadar çok yol alır ki artık at da yorulur ve bir ağaç dibinde durup dinlenmeleri gerekir. Dinlenmek için durduklarında Koplanlı Batır güzellemelemler söyleyerek atına hitaben:

<i>Avızlığın garş-garş şaynagan</i>	<i>Ağızlığını garş garş çiğneyen</i>
<i>Kamşı ursa ulak bolbga oynagan</i>	<i>Kamçı vursan oğlak olup oynayan</i>
<i>Ayım küñüm Küren at</i>	<i>Ayım günüm Küren at</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 170)

Koplanlı Batır'ın atına ithafen söylediği güzel sözlere benzer olarak pek çok destanda bir eşine rastlamak mümkündür. Kahraman atından bahsederken onu güzellik unsurlarıyla eşleşecek şekilde "Ayım günüm, küren atım, yüyriük atım, güzel şal atım" gibi sıfatlandırmalarla niteler. Bu noktada atların fiziki güzelliklerinin önemi onların sağlıklı oluşlarına da işaret etmekle birlikte H. İ. Delice (132-133) eserinde bu konuya değinerek atın yüzünün, alınının güzel olması, gözlerinin sağlam ve uzun kirpikli olması, gece ve gündüz görüşünün iyi olup, kavi yürüyüşlü olması gerektiğine değinir. Bunlara ek olarak yukarıda da örnekleri zikredilmiş olduğu üzere atın hızlı koşması, kısa zamanda uzun mesafeleri aşması, yemek yiyişi, insan sözünü anlayışı, konuşması, akıl vermesi, yardım etmesi, savaşa katılması, toprak ve ganimet kazanımında sahibine destek olması gibi özellikleri de ayrıca övgü sözlerine dahil edilen unsurlardandır. Benzer şekilde Koplanlı Batır da atının özelliklerini öne çıkaracak şekilde onu över.

Koplanlı Batır'ın atını överken onu göksel unsurlarla eşleştirdiği sözlere bakıldığında ve durmaksızın alınan uzun mesafe de hesaba katıldığında bahsi geçen atın kanatlı bir tulpar olduğu anlaşılmaktadır. F. Devellioğlu (2005: 536) sözlüğünde "küren" kelimesi için al at manası verilerek kelime de "kürend/kürens" olarak açıklanmakla eş anlamlısı olarak da "kürân" verilmektedir. T.D.K.'nın sözlüğünde (2005, 2204) yüğüük at kelimesinin "iyi yürüyen, iyi koşan" açıklaması yapılarak atın mesafe alış konusundaki işlevselliğine karşılık geldiği belirtilmektedir. Bu açıklamayı esas alarak küren at diye anılan destan atlarının al renkli at cinsi olduğu anlaşılmakla birlikte Nogay destanları içinde geçen Koplanlı Batır Destanı'nda da aynı atın anıldığı görülmektedir. Atın fiziksel özelliklerinin yanında Koplanlı Batır'ın atını övdüğü bir başka güzellemede ise atın doğumundan itibaren nasıl bir at olduğuna değinilir. Küren at olarak anılan Koplanlı Batır'ın atı çakır gözlü bir çal kısraktan doğmuştur. Pek çok tulpar doğumunda karşılaşılacağı üzere çal kısrak diye tabir olunan atın doğurduğu tay olağanüstü özellikler sergiler.

<i>Şagır közli şal biediñ</i>	<i>Çakır gözlü şal kısrakın</i>
<i>Balası</i>	<i>Yavrusu</i>
<i>Talışkkan küñ ol ayvanım</i>	<i>Yorulduğu gün o hayvanım</i>
<i>Suv işpes</i>	<i>Su içmez</i>
<i>Şabiluvda oniñ artınnan</i>	<i>Koşmada onun ardından</i>
<i>Yan yetpes</i>	<i>Can yetmez</i>
<i>Kunanda emgen ol ayvanım</i>	<i>Yeni doğmuşken emen o hayvanım</i>
<i>Tayda emgen</i>	<i>Tayda emen</i>
<i>Éki anası ol ayvanım</i>	<i>İki anasını o hayvanım</i>
<i>Bayır emgen</i>	<i>Kendi emen</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 175)

Küren atın şal kısraktan doğduğu, onun hızına kimsenin yetişemediği, henüz tay iken dahi tek annenin sütünün bu taya yetemediği belirtilerek Küren atın olağandışı hususiyetlerine dikkat çekilir. Koplanlı Batır atına olan sevgisini övgülerle dile getirirken Küren atın hangi yaşında ne hünerlere sahip olduğu tek tek anlatılır. Bu noktada Koplanlı Batır'ın bir nevi yaşname söylediği görülür. Yaşnamelerin daha çok 11. yüzyıl itibarıyla koşma biçimiyle

söylendiğine dikkat çeken Y. Karasoy (2009: 140) bu halk şiiri türünün yaş/ömür/hayat destanı, ömür türküsü, vücutname gibi adlarla anıldığından, bahsedilen kişinin doğumundan ölümüne ya da belli bir yaş aralığını ele alarak o dönemi anlatacak biçimde oluşturulduğundan söz eder. Yaşnamenin benzer bir örneği Koplanlı Batır Destanı'nda kahramanın atı için görülmektedir. Küren atın yaşnamesinde destanın merkezi kahramanı tarafından atın hangi yaşta ne gibi özelliklere sahip olduğu dile getirilir. Bu anlatımlar içinde atın tulpar cinsi bir at oluşuna yeniden değinilir.

<i>Bes yasında besev-altav</i>	<i>Beş yaşında beşer altışar</i>
<i>İerlegen</i>	<i>Eğerleyen</i>
<i>Altısında edem tilin</i>	<i>Altısında insan dilini</i>
<i>Añlagan</i>	<i>Anlayan</i>
<i>Yetisinde yetip bulan</i>	<i>Yedisinde edip olan</i>
<i>Kaytargan</i>	<i>Cevap veren</i>
<i>Segizinde seldi buzıp</i>	<i>Sekizinde sessizliği bozup</i>
<i>Yol algan</i>	<i>Yol alan</i>
<i>Togızında buaip</i>	<i>Dokuzunda kabile bozup</i>
<i>Mal algan</i>	<i>Mal alan</i>
<i>Onıvda ok yilanday</i>	<i>Onunda ok yılan gibi</i>
<i>Atılğan</i>	<i>Atılan</i>
<i>On birinde Ana Édilden</i>	<i>On birinde Ana İdil'den</i>
<i>Katılğan</i>	<i>Katılan</i>
<i>Bakayında kara kanlar</i>	<i>Aşık kemiğinde kara kanlar</i>
<i>Kaynagan</i>	<i>Kaynayan</i>
<i>Savırısında kiñir kılış</i>	<i>Sağrısında eğri kılıç</i>
<i>Oynagan...</i>	<i>Oynayan...</i>
<i>Asılın tulpar at bolğan soñ...</i>	<i>Aslın tulpar olduktan sonra...</i>
<i>Uştav kustaya kalıspa</i>	<i>Uçan kuştan geri kalma</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 176)

Koplanlı Batır hem atının hangi yaşında ne marifetler sergilediğinden söz eder hem de onun aslının tulpar cinsi olduğunu vurgulayıp uçan kuşlar kadar hızlı olduğunu vurgular. Bu bahis ve övgülerin ardından Küren atın insan dili konuştuğu belirtilerek onun ağzından sözlere de destan metninde yer verilerek teşhis sanatı uygulanır. Küren at, Kızılbaşların Kasan Han adlı kötü yöneticisinin ele geçirmiş olduğu Sırlı Kale'den söz eder ve sahibi Koplanlı'nın gözüne o kaleyi göstereceğinden bahseder:

<i>Dört ayagım teñ yorga</i>	<i>Dört ayağım denk yorga</i>
<i>Tizgin tartıp sal yorga</i>	<i>Dizgin çekip sal yola</i>
<i>Kırk künşilik Kasayaga</i>	<i>Kırk hasetçi Kasan'a</i>
<i>Bir mezigilde yet deysiñ</i>	<i>Bir menzile yet dersin</i>
<i>Uşkan kusı boldımma?</i>	<i>Uçan kuşu oldum mu?</i>
<i>Tañ kızarıp atkanda</i>	<i>Tan kızarıp atarken</i>
<i>Tañ şolpanı batkanga</i>	<i>Tan çolpanı batarken</i>
<i>Nogaydın Sırlı Kalasına</i>	<i>Nogay'ın Sırlı Kalası'nı</i>
<i>Körseteyim köziñe</i>	<i>Göstereyim gözüne</i>
<i>Tüsireyim özine !</i>	<i>Düşüreyim Özüne</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 177)

Küren atın marifetleri arasında insan gibi konuşması, yetişilmesi gereken bir menzile kuş uçuşu hızıyla kavuşuyor olması, sahibine uzak diyarları gösterip ona gidilmesi gereken yerleri işaret etmesi yer almaktadır. Bütün bu

özellikler olağanüstü olup yalnızca tulpar adı verilen kanatlı at cinslerine haiz bir niteliklerdir. Kanatlı atın en büyük özelliği olan uzak mesafeleri çok kısa sürede aşması üzerinde destan metninde özellikle durulmaktadır.

<i>...Sonda tulpar yeliydi</i>	<i>...Burada tulpar hızla koşar</i>
<i>Betir yolu kemiyedi</i>	<i>Yiğidin yolu kısadır</i>
<i>Kulan yürümes yerlerden</i>	<i>Kulan yürümeyen yerlerden</i>
<i>Kuvıp ötip baradı</i>	<i>Kovup geçip varır</i>
<i>Bulan yürümes erlerden</i>	<i>Geyik yürümeyen yerlerden</i>
<i>Kuvıp ötip baradı</i>	<i>Gezip geçip varır</i>
<i>Kiyik yürümes erlerden</i>	<i>Geyik yürümeyen yerlerden</i>
<i>Kıyıp ötip baradı</i>	<i>Kenarından geçip giderdi</i>
<i>Tulpar tuvgan</i>	<i>Tulpar doğmuş</i>
<i>Küren at yay tasınday yaynaydı...</i>	<i>Küren at yay taşı gibi yaylanır...</i>
<i>...Şabiluvda yanuvur</i>	<i>...Koşmada canavar</i>
<i>Uşkan kuştan ozadı</i>	<i>Uçan kuşu geçer</i>
<i>Tınış tappay ayaklar</i>	<i>Durup dinlenmeden ayakları</i>
<i>Tebingiler tozadı</i>	<i>Eyer örtüsü tozar</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014: 177)

Geyiklerin, kulunların geçemeyeceği yollardan Küren atın kolayca geçip gittiğinden bahsedilerek onun kanatlı bir tulpar oluşu dile getirilip uçan kuşu dahi geçtiğinden söz edilir. Destanlarda kahramanın atının en az kahraman kadar olağandışı niteliklere sahip olmasında bu atın tulpar cinsi bir at oluşu özel öneme sahiptir. Bu bağlamda Küren atın destan macerasına verdiği en önemli destek uzak mesafeleri çok kısa sürede aşmasıdır. Küren at, Koplalı Batır'ı kısa zamanda uzak diyarlara ulaştırır. Bu husus destan metninde: "Tan ağardığında Küren at kırk günlük yolu bir günde alıp, Kasan'ın esir ettiği Nogay'ın Sırlı Kalası'na ulaştı" (Doğan ve Güllüdağ, 2014: 177) sözleriyle geçmektedir. Koplalı Batır'ın maceralarını içeren destan metninde Nogay topraklarına düşmanlık edip Nogay'ın Sırlı Kale ve Kumlu Kale adlı kalelerini alan Kasan Han'a karşı Koplalı Batır atıyla birlikte bu kaleleri geri alır. Atıyla giriştiği maceradan zaferle çıkan kahramana bu savaşta en büyük desteğin Küren at olması kırk günlük yolu bir günde aşması, gidilmesi gereken menzilleri sahibine göstermesinden anlaşılmaktadır. Kahraman kadar atının yiğitliği de önemliyken tulpar cinsi bu özel at hakkında Koplalı Batır'ın son seferi olan Kırım Hanı'na karşı giriştiği mücadeleden dönmeşiğine üzülen Koplalı'nın annesi de bazı sözler dile getirir:

<i>Kala koymas</i>	<i>Geri kalmaz</i>
<i>Küren at</i>	<i>Küren at</i>
<i>Éş toklamas yarıştan</i>	<i>Hiç bırakmaz yarıştan</i>
<i>İzlegenede ol ayvan</i>	<i>İzlediğinde o hayvan</i>
<i>Yav izleydi alıştan</i>	<i>Düşmanı takip etti uzaktan</i>
<i>Kısta yılki şıkpaydı</i>	<i>Kışın yılki çıkmazdı</i>
<i>Kölge bitken kamıştan</i>	<i>Göle biten kamıştan</i>
<i>Sosi ketken balamdı</i>	<i>Şu giden balamdır</i>
<i>Öz kolıña tapsırdım</i>	<i>Öz eline emanet ettim</i>
<i>Ali atlı arıslan!</i>	<i>Ali adlı arıslan!</i>

(Doğan ve Güllüdağ: 2014. 187).

Küren atın tulpar cinsi bir at oluşu destan metninde ayrıntılarıyla üzerinde durulan bir konu olmasının haricinde bu hususta bilgi aktaran tek kişi Koplalı'nın kendisi ya da atın şahsi konuşmalarından ibaret olmayıp Koplalı Batır'ın annesi de bu atın tulpar cinsi bir at olduğuna değinmektedir. Bu durum Koplalı Batır'ın atının özelliklerinin hem kahraman tarafından hem de diğer aile fertleri tarafından bilindiğini göstermektedir. Kanatlı Küren atın hızlı yol alma mahareti haricinde oldukça akıllı oluşu da kahraman kadar kahramanı sevenlere de güven veren bir diğer unsur olarak destan metninde anılır. Tulpar cinsi bu kanatlı atların ortak niteliği olarak destan boyunca kahramanla birlikte var olması gibi Koplalı Batır Destanı'nda da macera boyunca kahramanın yanında olan at, kahramanın vefatıyla

ortadan kaybolur. Bir nevi ruh eşi gibi, kahramanla ruhsal ve ilahi bağı olan bu tulparlar kahraman mevcut olduğu sürece varlık sürdürürler. Koplalı Batır'ın ölümünün ardından destan metni biraz daha devam eder, ancak kahramanın atından bir daha bahsedilmez.

Koplalı Batır Destanı'nda kahramanın varlığından haberdar olunduğundan beri onun atından da haberdar olunulur. Bu birliktelik hali kahramanın macerası boyunca da devam eder ve zorlu anlarda bu atın yardımlarıyla girişilen mücadelelerden başarıyla çıkılır. Uzak mesafeler kısa zamanda aşılır, geçilmez yollar geçilir, uzak diyarlar bir anda göze görünür olur. Kahramanla destan macerası boyunca birlikte hareket eden kanatlı at, kahraman var olduğu müddetçe destanda yer alır. Kahramanın vefat haberinin ardından asıl macera sona erdiğinden kahramanın kanatlı atından da bir daha söz edilmez. Nasıl ki kahraman atı olmaksızın alp vasfını yitiriyorsa kahramanın atı da sahibi olmadan varlık sürdürememektedir.

SONUÇ

Türklerin tarih sahnesine ilk çıktıkları coğrafyaya kadar uzanıp onların yaşam biçimlerine bakıldığında günlük yaşam akışının kültürel ve dini unsurları şekillendirdiği görülmektedir. Dünya üzerinde atı ilk evcilleştiren millet olan Türkler bu başarılarının ardından medeniyet sahalarını genişletme ve böylece uzak diyarlara yayılma fırsatı elde etmişlerdir. Evcilleştirilen at sayesinde uzak mesafeleri aşmak kolaylaşınca akıncı Türklerin savaş kabiliyeti artarken bu ulaşım yalnızca mesafe aşımını değil aynı zamanda iletişimi ve etkileşimi de hızlandırmış olduğu görülmüştür. Bu etkileşim sayesinde çağ açıp çağ kapayan Türkler dünya düzenini bir nevi at vasıtasıyla değiştirmişlerdir. Atın günlük hayatta her alanda kullanımı onun ilahi bir nitelik taşıdığını düşündürüp kutsal kabul edilmesini sağlamış ve kutsal söz niteliği taşıyan destanlara da bu yön sirayet etmiştir. Türk destanlarında yer alan kahramanların yiğitliği, akıllılığı, savaççılığı kadar onların her daim yanlarında yer alan atları da benzer niteliklere sahiptir. Kahramanın atı akıllı, dayanıklı, insan dili anlayan ve konuşan, uzak mesafeleri kanatları sayesinde kısa zamanda aşan, cesur, öngörü sahibi olağanüstü vasıflarla donatılmış yoldaşlardır. Türk destanlarının pek çoğunda olduğu gibi Nogay destanlarında da benzeri niteliklerin izleri takip edilebilmektedir. Bu bağlamda Koplalı Batır Destanı'nın Nogay anlatımında kahraman Koplalı Batır'ın atı da büyük öneme sahiptir. Kahramanın atından ayrı düşmesi, yeniden atına kavuşması, atıyla katıldığı mücadeleler sırasında atına ithafen sarfettiği sözler Koplalı Batır'ın atının sıradan bir at olmaktan çok uzak olduğunu göstermektedir. Koplalı Batır'ın atı fiziksel özellikleri bakımından oldukça güzel, akıllı, cesur olmasının dışında en önemli niteliği kanatlı oluşu ve insan dilini konuşmasıdır. Destan metni içinde atın kaburgasından çıkan kanatları olduğundan, kırk günlük yolu bir günde aştığından söz edilir. Destanın bir bölümünde de at dile gelip sahibine hitaben konuşarak yapılması gerekenler hususunda düşüncelerini anlatır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Koplalı Batır'ın sahip olduğu olağanüstü kanatlı at sıradanlıktan çok uzak, destansı bir attır. Kahramanların varlıklarıyla hayat bulan kanatlı atlar sahibinin vefatı neticesinde ortadan kaybolur. Türk destan geleneğinde ve eski Türk inanç sisteminde kendisine yer bulan kanatlı atlar Nogay destanı olan Koplalı Batır Destanı'nda da benzeri özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, O. (2019). Kırgız Şairi Tölögön Mameyev'in Şiirlerinde At. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.21, S.1, s.243-267.
- Caferoğlu, A. (1953). Türk Onomastiğinde At Kültü. Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.
- Çetin, İ. (1998). Türk Destan Kahramanları ve Köroğlu, Millî Folklor, S.39, s.46-52.
- Çoruhlu, Y. (2014). Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, Konya, Kömen Yayınları, 1. Baskı.
- Delice, H. İ. (2001). Kıpçak Lehçesiyle Yazılmış Bir Atçılık Kitabı: Kitab Fi Riyazeti'l-Hayl. Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri (İçinde). S.1. s.119-180.
- Devellioğlu, F. (2005). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Dilek, İ. (2014). Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay/Yakut, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Doğan, İ. & Güllüdağ, N. (2014). Nogay Destanları, TDK Yayınları, Ankara.
- Durmuş İ. (2019). Kazakistan'da Sakalar, Asya Araştırmaları Dergisi, S.2, C.3, s.185-196.
- Ekim, Y. (2006). Pazırık Kurganları Buluntuları ve Arkeolojik Açından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Esbosun, E. (2015). Koblandı Destanı, Ankara: Sage Yayıncılık.
- Kafesoğlu İ. (1984). Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Kaplan, M. (1983). Dil, Tarih ve Millet, Türk Edebiyatı Dergisi, S.118, s.5-6.
- Kaplan M. (2019). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri. Dergâh Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.

- Karasoy, Y. (2009). “Âşık Ömer’in Bilinmeyen İki Yaşnamesi. Milli Folklor. S.82, s.140-145.
- Kaşgarlı Mahmud (1985). Divanü Lugat-it Türk, C.I, (Çeviren: Besim Atalay). Ankara: TTK Basımevi.
- Koppers, W. (1941). Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve ilk İndo-Germenlik. Belleten. (Belleten No.20’den ayrı basım (C.5, S.20)). Maarif Matbaası, İstanbul, s.439-480.
- Kuanışbayeva, A. (2002). Formül Nazariyesi ve Koplanlı Batır Destanındaki Formüller. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı. Ankara.
- Rasonyi, L. (1988). Tarihte Türklük. (Çev. Hamit Zübeyr Koşay). Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Baskı, Ankara.
- Roux, J. P. (2005). Orta Asya’da Kutsal Bitki ve Hayvanlar, (Çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Sevgen, N. (1955). Türklerde At ve Atçılık. TMO Dergisi, C.1, S.1, s.43-54.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.